

## مسجد جامع قرطبہ

(۳)

من در يك روز گرم تابستانی سال ۱۹۵۱ میلادی وارد «قرطبہ» پایتخت قدیم اسلامی اندلس شدم .

منظور عمدہ من مطالعہ دقیق پیرامون مسجد جامع قرطبہ بود . این بنای عظیم اسلامی در بلندی تپہ سنگی جنوب غربی قرطبہ نزدیک پل قدیم عربی کنار نہر «وادی الکبیر» واقع است . درہای تنگی از چہار جہت آنرا احاطہ کردہ است و آثار قدمت از دیوارہا و نماہای خارجی آن آشکار است . با این وصف ہنگامیکہ انسان قدم بہ جلو مسجد می گذارد و در گاہ بزرگ آنرا بہ دقت می نگرند ، در اولین نگاہ خود را بایکی از بزرگترین و زیباترین آثار تاریخی اسلامی کہ از دست تظاول زمانہ محفوظ مانده است ، مواجہ می بیند . بطور کلی باید بگویم کہ مساجد بزرگ اسلامی اسپانیا را ہالہ ای از عبرت ابدی و تاریخی پوشانده است . زیرا مسیحیان یا آنہارا ویران ساختند و یا بصورت کلیساہای بزرگ در آوردند و آنرا نشانہ پیروزی نصرانیت بر اسلام دانستند .

مسجد جامع قرطبہ نیز از این سرنوشت بی نصیب نماند . چہ اینکہ مسجد مزبور علی رغم محرابہا و طاقہای اسلامی خود ، امروز بصورت کلیسای بزرگ قرطبہ در آمدہ است ، کہ بعد از کلیسای پطرس مقدس در «رم» پایتخت اسپانیا بزرگترین مکان عبادت مسیحیان اروپا است !

تاریخچہ این بنای با عظمت

مسجد جامع قرطبہ بہ فرمان «عبدالرحمن اول» (بازماندہ خلفای

اموی شام که بعد از سقوط بنی امیه گریخت و به اسپانیا آمد) بسال ۱۷۰ هجری ساخته شد. محل آن پیش از فتح اسپانیا بدست مسلمانان کلیسای **سنت ها** بود.

عبدالرحمن میخواست در جای کلیسای مزبور مسجدی بنا کند که بزرگترین و پرشکوه ترین مسجد اروپا باشد. بهمین منظور ستون های مرمر و سنگ های بزرگ آنرا از شهرهای جنوب فرانسه مانند «ناربون» و «نیم» و همچنین از «قسطنطنیه» پایتخت روم شرقی و «اشبیلیه» آورد تا در آن بنای مجلل کار گذارند ولی پیش از تکمیل مسجد در گذشت.

بعد از عبدالرحمن اول پسرش «**هشام**» فرمانروای دیگر اندلس (اسپانیا) مسجد را به اتمام رسانید و مناره نخستین آنرا بنا کرد. سپس **عبدالرحمن دوم** پسر «حکم» نوه او در سال ۲۱۸ دویوان تازه در سمت قبله یعنی ناحیه جنوبی مسجد مقابل نهر «وادی الکبیر» بر آن افزود.

آنگاه **محمد بن عبدالرحمن دوم** شبستان بزرگی در آن بنا کرد، و در زمان حکومت امیر عبدالله پسر محمد، راهرو سر پوشیده ای از قصر سلطنتی تا نزدیک محراب مسجد ساخته شد که خلیفه بوسیله آن از قصر مستقیماً خود را به محراب امیر سائید عبدالرحمن سوم معروف به «ناصر» نمای داخلی مسجد را تجدید بنا کرد.

مناره قدیمی را خراب و بجای آن مناره دیگری که بلندتر و پرشکوه تر بود بسال ۳۴۰ هجری ساخت. مناره جدید دارای دو نردبان بود که از یکی بالامی رفتند و از دیگری پائین می آمدند. بر فراز این مناره سه قبه کوچک ساخته شده بود که دو تای آن از طلا و سومی از نقره بود. این مناره بشکل چهار گوش بود و ۱۴ شبکه طاق دار نیم دایره ای داشت.

بعد از عبدالرحمن ناصر، پسرش «**حکم دوم**» زیاداتی در آن احداث نمود. حکم محراب سوم مسجد را ساخت، ساختمان این محراب مدت چهار سال بطول انجامید. بر روی این محراب نیز گنبد بزرگی ساخته شد که با سنگهای الوان منقش بود. «حکم» کارشناسی از «قسطنطنیه» برای تراش و کار گذاشتن سنگهای گنبد آورد. قیصر روم نیز مقدار زیادی سنگهای الوان جهت تکمیل بنای مسجد قرطبه برای «حکم» فرستاد.

«حکم» علاوه شبستان جدیدی با گنبدی بطرز معماری بیزانس بنا نمود. همچنین خانه ای برای وعاظ و خانه دیگری جهت سکونت کارکنان مسجد و خانه ای هم بمنظور جمع آوری وجوه بریه و کمک به مستمندان در کنار مسجد ساخت.

هنگامیکه منصور بن عامر فرمانروای اسپانیا شد، در جانب شرقی مسجد زیاداتی در آن پدید آورد که بر حجم مسجد افزود. بطور خلاصه امر او خلفای اندلس هر کدام روی کار

می آمدند سعی بلیغی در توسعه و تکمیل و زیبائی این مسجد مجلل داشتند ، تا آنکه چنان وسعتی یافت و دارای یک هزار و دو بیست ستون و درهای برنزی متعدد و محراب های بزرگ و زینت کاری های جالب و بدیع گردید ، بطوری که اگر بزرگترین مسجد عالم نبود یکی از بزرگترین آنها بشمار می رفت .

### تغییراتی که در مسجد قرطبه داده اند

هنگامیکه انسان وارد صحن مسجد قرطبه میشود ، عظمت و زیبائی این بنای تاریخی و بزرگ اسلامی در اولین نگاه به چشم می خورد . طاق های نیم دایره ای خوش ترکیب و ستون های متعدد و متقاطع که پایان آن ناپیداست چشم را خیره میکند .

طول طاقها ۲۹ متر و عرض آن ۱۹ متر و ارتفاع سقف تقریباً ۱۲ متر است . در اولین لحظه و برای مدتی کوتاه بیننده تصور می کند که در قلب مسجد اسلامی قرار دارد ، ولی هنگامیکه اندکی دقیق میشود متوجه می گردد که مسجد جامع قرطبه بصورت کلیسای نصارا بلکه بصورت کلیساهای متعددی درآمده است !

در واقع مسجد جامع قرطبه امروز از بیرون بیشتر به کلیسا شباهت دارد تا به مسجد . سقف های آن بطرز کلیسا تغییر یافته و گنبد های قدیمی غیر از گنبد بزرگ وسط ، از میان رفته است .

وقتی انسان مدتی در باقی مانده آثار اسلامی این مسجد که بصورت کلیسا درآمده است خیره میشود ، متوجه میگردد که دارد یک بنای تاریخی اسلامی را که آثار آن از میان رفته است تماشا می کند!

داستان تغییراتی که بدینگونه در مسجد جامع قرطبه روی داده به اوائل قرن شانزدهم میلادی بازگشت میکند . در آن زمان هنگامی که «فرماندو» پادشاه گستاله فاتحانه وارد آنجا شد و مسجد را بصورت کلیسای موقت درآورد ، بعد از وی پادشاهان بعدی اسپانیا تغییراتی در آن پدید آوردند که به فن معماری گت ها شبیه تر بود تا به فن معماری اسلامی . بطور خلاصه مسجد جامع قرطبه امروز قسمت های زیادی از آثار اسلامی خود را از دست داده و اضافات ناموزونی یافته است ، زیرا خواسته اند مسجد را بصورت کلیسا درآورند .

### مسجد قرطبه نشانه مجدد تمدن اسلامی .

دانشمندان باستان شناس اروپائی مخصوصاً دانشمندان اسپانیائی تغییراتی را که پادشاهان و اسقف های مسیحی در بزرگترین بنای تاریخی اسلامی داده اند بیاد انتقاد گرفته اند . دانشمندی «کنت ایراس» این عمل را به عنوان «آلوده ساختن فن معماری» دانسته است . خاور شناس دانشمند اسپانیائی ( امانوردی لولس ایوس ) سخنی رسا و جامع در

باره مسجد جامع قرطبه که در دست مسیحیان به این روز افتاده است ، دارد که در حقیقت مرثیه‌ای برای این بنای با عظمت اسلامی است ، نامبرده می‌نویسد :

« نه تغییرات برجسته‌ای که امروز بسبک معماری مسیحیان در میان این ستون‌ها فراوان دیده می‌شود ، و نه ذخائر فنی که معماران بزرگ مسیحی در قرن شانزدهم میلادی در این بنا بجای گذاشته‌اند ، و نه آن همه مصلاتی که در اعصار مختلف در گوشه و کنار این مسجد ساخته اند و نه تغییراتی که در دیوار مسجد پدید آورده‌اند ، و نه تصاویری که قسمتی از محراب مسجد را پوشانده است ، و نه مجسمه‌های سنگین فرشتگانی که پرواز خود را به تأخیر انداخته‌اند تا عبادت مؤمنین را نورانیت بخشد ! و نه کلمات انجیل که زمزمه آن از تخت روح القدس بگوش می‌رسد و در طاق‌های بنای جدید نوشته است ، هیچکدام قادر نیست که ذره‌ای از شکوه و عظمت این بنای بزرگ ( اسلامی ) را کهنه کند یا محو سازد و بدست فراموشی سپارد ! ... »

در سال ۱۱۰۲ هجری محمد بن عبدالواهاب غسانی وزیر مولای اسماعیل پادشاه مغرب ( مراکش ) که بعنوان سفارت به دربار کارلوس دوم پادشاه اسپانیا رفت و مسجد جامع قرطبه را مشاهده کرد بعد از توصیف آن مینویسد : « درهای مسجد بحال نخست باقی مانده و نقش‌های آن با کتابت عربی است . این مسجد بزرگترین مسجد دنیا است و آوازه آن از همه بیشتر است ! »

« غزال فاسی » نیز که سفیر پادشاه مغرب بود و در سال ۱۷۶۵ میلادی بدربار کارلوس سوم سلطان اسپانیا رفت ، ضمن بحث از اوضاع پایتخت قدیم اسلامی « قرطبه » مینویسد : « مسجد جامع آن از همه ساختمان‌های قرطبه بلندتر است .

این مسجد از حیث طول و عرض و ارتفاع از کلیه مساجد جهان بزرگتر است . هنگامیکه ما از این مسجد بازدید نمودیم از مشاهده عظمت و یادآوری سابقه آن در روزگار اسلامی و علوم می‌که در گوشه و کنار آن تدریس می‌گردید و آیات قرآنی که در آن تلاوت می‌شد ، و نمازهایی که در آن برگزار می‌گردید ، فوق العاده متأثر شدیم و سخت‌مارا تحت تأثیر قرارداد .

در آن لحظه بواسطه تأثر شدیدی که بما دست داده بود ، ب فکر ما چنان گذشت که دیوار های با عظمت مسجد به ما سلام می‌کند و به روی ما تبسم می‌نماید ! کار به آنجا رسید که جمادات را مخاطب ساختیم و صورت خود را روی قسمت‌هایی از مسجد نهادیم و پی‌در پی درو دیوار آن بنای پر شکوه را بوسیدیم « (۱) »

۱- سفر نامه غزال فاسی بنام « نتیجه الاجتهاد فی المهادنة و الجهاد » بقلم احمد بن المهدی